
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 504.062.2:631.67 (477)

ОБГРУНТУВАННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ У ЗРОШУВАНОМУ ЗЕМЛЕРОБСТВІ

Грановський Д.Л. – аспірант, Херсонський державний аграрний університет

В статті наведено аналіз сучасного розвитку водного господарства. Визначені особливості використання водних ресурсів для потреб зрошуваного землеробства. Обґрунтовано основні напрями ефективного використання водних ресурсів для аграрного сектора економіки у зоні зрошення.

Ключові слова: зрошуване землеробство, водні ресурси, ефективність, сталий розвиток, водозабезпеченість, зрошувальні системи, басейновий принцип.

Грановский Д.Л. *Обоснование основных направлений эффективного использования водных ресурсов в орошаемом земледелии*

В статье приведен анализ современного развития водного хозяйства. Определены особенности использования водных ресурсов для нужд орошаемого земледелия. Обоснованы основные направления эффективного использования водных ресурсов для аграрного сектора экономики в зоне орошения.

Ключевые слова: орошаемое земледелие, водные ресурсы, эффективность, устойчивое развитие, водообеспеченность, оросительные системы, бассейновый принцип.

Hranovskyi D.L. *Substantion of the main directions of efficient water use in irrigated farming*

The article presents the analysis of current development of water economy. It determines the peculiarities of water resources use for irrigated agriculture. The basic directions of effective water use for the agricultural sector in the area of irrigation are substantiated.

Keywords: irrigated farming, water resources, efficiency, sustainable development, water availability, irrigation systems, river basin principle.

Постановка проблеми. Водні ресурси – один із природних ресурсів, який динамічно включений в процеси, що відбуваються в навколишньому середовищі і соціально-економічному розвитку суспільства та в сфері міжнародних відносин. Потреба у водних ресурсах безперервно зростає, а забезпечення потреб у воді населення і галузей економіки у сучасних умовах достатньо складне завдання. Необхідно брати до уваги, що водні ресурси, з одного боку, нерівномірно територіально розподіляються, а з другого боку, не можна не враховувати вплив антропогенних факторів на якість водних ресурсів, що викликане всезростаючими масштабами використання вод та їх забруднення.

Господарська діяльність з використанням водних ресурсів досягла таких масштабів, що подолання її негативних економічних, соціальних та екологічних наслідків в річкових басейнах потребує скоординованих як національних, так і міжнародних дій.

Водні ресурси України стають все більше головним лімітуючим фактором розвитку і розміщення продуктивних сил. Існує суперечність між попитом на водні ресурси та можливостями його задоволення як за кількістю, так і за якістю, особливо для питних проблем. З приводу надмірного антропогенного навантаження на природні ресурси критичне екологічне становище склалося в усіх річкових басейнах України і, особливо, в басейні Дніпра – основного джерела водозабезпечення Південного регіону України.

Залучення значних обсягів водних ресурсів Південного регіону в господарський обіг для забезпечення умов життєдіяльності населення та розвитку галузей економіки: промисловості, рекреації, сільського господарства, у тому числі і зрошувальних меліорацій, призвело до зміни гідрологічного режиму на водозабірних площах, порушення природної рівноваги, різкого зниження якості водно-ресурсного потенціалу, переваження деградаційних процесів над самовідновною і самоочисною здатністю водних екосистем. На теперішній час гостро постає необхідність розв'язання проблем комплексного розвитку водного господарства з урахуванням потреб забезпечення охорони і раціонального використання всіх природних ресурсів, сучасних змін у природокористуванні і стратегії суспільного розвитку регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання раціонального використання водних ресурсів та охорони водних екосистем розглядаються в роботах сучасних вітчизняних вчених: Т.П. Галушкіної, І.Л. Головацького, В.А. Голяна, Б.М. Данилишина, С.І. Дорогунцова, В.М. Трегобчука, М.А. Хвесика, А.В. Яцика та інших вчених. Цими вченими вже сформовані основні напрями досліджень економічних питань раціонального використання та відтворення водних ресурсів, розроблено теоретико-методологічні основи їх раціонального використання та охорони. Однак сучасна політика економічного розвитку регіонів продовжує сприяти посиленню антропогенного навантаження на водні екосистеми, переходу їх в критичний стан і підвищенню рівня депресивності територій. Особливо активно ці процеси відбуваються в зоні зрошення.

Постановка мети дослідження. Метою наукового дослідження було визначення особливостей використання водних ресурсів для потреб зрошувального землеробства та розробка основних напрямів раціонального використання водних ресурсів в контексті забезпечення сталого розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Південний регіон України належить до тих територій, де зрошення є одним з визначальних факторів виробництва сільськогосподарської продукції. При штучному зрошенні ґрунтів протягом всього вегетаційного періоду створюються сприятливі умови для розвитку зрошувального землеробства і підвищення продуктивності сільськогосподарських культур, зменшується імовірність виникнення погодних ризиків та знижується залежність урожайності сільськогосподарських культур від природно-кліматичних умов.

Враховуючи вимоги сталого розвитку суспільство не може перестати використовувати природні ресурси і одночасно не думати про продовження

життя на Землі, тобто не враховувати інтереси майбутніх поколінь. Вихід із ситуації полягає в тому, що темпи, структура та культура сільськогосподарського природокористування повинна формуватися у відповідності з екологічними обмеженнями та екологічним потенціалом регіонів [1].

Для запобігання виникнення несприятливих явищ в процесі сільськогосподарського природокористування, забезпечення ефективного ведення зрошуваного землеробства та раціонального використання поливних земель необхідно впроваджувати науково-обґрунтовані сівозміни, науково-обґрунтовану структуру використання зрошуваних земель, впроваджувати енерго- і ресурсозберігаючі технології вирощування сільськогосподарських культур та інноваційні способи їх зрошення. Вирішення цих питань та перехід на шлях сталого соціально-економічного розвитку передбачає оптимізацію економічних, екологічних і соціальних складових ланцюга агропромислового виробництва.

На території Південного Степу України протягом радянських часів створено потужний водогосподарсько-меліоративний комплекс, представлений водогосподарськими об'єктами і системами, а також гідротехнічними спорудами для забезпечення потреб сільського господарства у зрошувальній воді і потреб населення у питній воді це Північно-Кримський, Краснознам'янський, Інгулецький магістральні канали, Головний Каховський магістральний канал, каскад водосховищ на річці Дніпро, канали Дніпро-Донбас та Дніпро-Інгулець. Зрошувальні системи в Україні побудовані на площі 2,17 млн. га. Найбільші площі зрошуваних сільськогосподарських земель були введені у Херсонській області – 426,4 тис. га, АР Крим – 400,5 тис. га, Запорізькій – 240,3 тис. га, Одеській – 226,9 тис. га, Дніпропетровській – 198,7 тис. га та Миколаївській – 190,3 тис. га.

У період найбільшого розвитку меліорації в Україні (до початку 90-х років минулого століття) частка виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції на зрошуваних землях перевищувала частку виробництва на богарних землях. Особливо це стосувалося таких чутливих до забезпечення вологою сільськогосподарських культур як кормові та овочеві. Займаючи понад 8% орних земель, зрошувані землі забезпечували виробництво третини кормів, 60% овочів та 100% рису.

Станом на 2015 рік лідером по використанню зрошуваних земель є регіон Південного Степу України, де розташовані найбільші в Україні зрошувальні системи, а саме: Херсонська область, на території якої фактично поливається близько 300 тис. га.

Залучення значних обсягів водних ресурсів в господарський обіг для забезпечення умов життєдіяльності населення та розвитку галузей сільського господарства, у тому числі і зрошувальних меліорацій, призвело до зміни гідрологічного режиму на водозабірних площах, порушення природної рівноваги, різкого зниження якості водних ресурсів, переважання деградаційних процесів над самовідновною і самоочисною здатністю водних екосистем. За даними Херсонського обласного управління екології та охорони навколишнього середовища (2013р.) площа підтоплених сільськогосподарських земель в Херсонській області – 12,8 тис. га, а кількість підтоплених сільських населених пунктів складала – 65.

Протягом 2012-2013років в Україні була прийнята низка законодавчо-нормативних документів, а саме: Закон України «Про Загальнодержавну ці-

льову програму розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення р. Дніпро на період до 2021 року (2012 р.), Концепція Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства до 2020 року (2012 р.), розроблено проект Водної стратегії України (2012 р.), Концепція розвитку мікрозрошення в Україні до 2020 року (2012 р.), Комплексна програма розвитку водного господарства Херсонської області на період до 2020 року (2012 р.), Державна програма активізації розвитку економіки на 2013-2014 рр. (2013 р.), які передбачають не тільки відновлення зрошення і доведення його площ до 2,2 млн. га, але й збільшення до 3,5 млн. га в Україні [2, 3, 4, 5]. Згідно цих законодавчих документів інституціональні перетворення в системі водогосподарсько-меліоративного комплексу мають відбуватися в трьох напрямках:

1. Реконструкція зрошувальних систем в зоні дії великих магістральних каналів.

2. Створення умов для розвитку вітчизняної виробничої бази зрошення: розвиток заводу з виготовлення дощувальної техніки, створення заводу для виготовлення засобів для краплинного зрошення, будівництво заводу для випуску труб і арматури, розвиток виробництва насосного обладнання.

3. Оптимізація структури управління експлуатаційними організаціями, які знаходяться в підпорядкуванні Державного агентства водних ресурсів України.

З метою подолання несприятливих екологічних наслідків, пов'язаних із екстенсивним використанням водних ресурсів у зрошуваному землеробстві України, впроваджена система платності водокористування у вигляді збору за спеціальне водокористування. Збір за спеціальне водокористування справляється з метою стимулювання раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів і включає збір за використання води з водних об'єктів та за скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти.

Принцип платності у зрошуваному землеробстві реалізується при отриманні дозволу на спеціальне водокористування. Видача дозволу на спеціальне водокористування здійснюється за клопотанням водокористувача з обґрунтуванням потреби у воді, погодженим з державними органами водного господарства - у разі використання поверхневих вод, державними органами геології - в разі використання підземних вод. Сума збору за спеціальне використання водних ресурсів визначається на основі басейнового дефіциту водних ресурсів згідно із статтями 323-329 Податкового Кодексу України (з подальшими змінами та доповненнями). У разі перевищення водокористувачами встановленого річного ліміту використання води збір обчислюється і сплачується у п'ятикратному розмірі виходячи з фактичних обсягів використаної води понад встановлений ліміт.

З розвитком ринкових економічних відносин, актуальним для галузі водогосподарського комплексу став пошук позабюджетних джерел фінансування своєї діяльності. На законодавчому рівні практика надання платних послуг підприємствами водогосподарського комплексу була запроваджена Постановою Кабінету Міністрів України № 1379 від 29.07.1999 р. «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами та організаціями, що належать до сфери управління Державного комітету по водному господарству, на замовлення юридичних і фізичних осіб» (з подальшими

змінами та доповненнями). До переліку платних послуг входили послуги, пов'язані з подачею води юридичним і фізичним особам з меліоративних систем і водних джерел на полив зрошуваних або зволоження осушених земель, промислові і комунальні потреби, для поливу городів, садів і богарних земель та для наповнення наливних водойм, технічне обслуговування та експлуатація внутрішньогосподарських зрошувальних мереж.

Ціна на воду визначається впровадженою у 2012 році «Методикою формування ціни на подачу води для зрошення, промислові та комунальні потреби», яка розроблена Інститутом водних проблем і меліорації НААН України. Методика призначена для встановлення механізму розрахунку цін водогосподарськими організаціями, управліннями магістральних каналів, які надають платні послуги з подачі води на зрошення сільськогосподарських земель або зволоження осушених земель, для поливу городів, садів і богарних земель, на промислові (в тому числі риборозведення) та комунальні потреби. Цією методикою передбачено, що водокористувачі ціною за подачу води покривають недофінансування з державного бюджету державним водогосподарським організаціям, які забезпечують подачу води для зрошення сільськогосподарських культур. Взаємовідносини між організаціями, що подають воду (управління магістральних каналів, районні управління водного господарства) та водокористувачами оформлюються договором на послуги, пов'язані з подачею води на зрошення, у якому визначені обов'язки і відповідальність сторін, обсяги подачі води, договірна ціна на воду, методи обліку води, взаєморозрахунки та особливі умови. Наявність дозволу на спеціальне використання води також є необхідною умовою для укладання договору між водокористувачем та водогосподарською організацією на подачу води на потреби зрошення. Крім того, для укладання договору необхідна довідка гідрогеолого-меліоративної експедиції про еколого-меліоративний стан зрошуваної ділянки та умови обліку зрошувальної води.

Рамкова водна директива ЄС 2000 року розглядає річковий басейну як базову одиницю управління водними ресурсами. Басейном річки вважається територія земної поверхні, де формується поверхневий водотік, і навколо якого відбувається практично повний кругообіг. Вода знаходиться в межах гідрографічного басейну в постійному русі і природним шляхом перетинає адміністративні кордони. Басейновий принцип управління дає основу побудови досить ефективної системи моніторингу навколишнього середовища в межах водозбору. Моніторинг у масштабі басейнів рік дає можливість диференціювати джерела забруднення або інші види негативного впливу на навколишнє середовище та вживати скоординованих заходів з максимальною ефективністю використання матеріальних ресурсів

Згідно з басейновим принципом, управління водними ресурсами здійснюється не на рівні адміністративно-територіальної одиниці, а в межах річкового басейну. Басейновий принцип управління ґрунтується на реально діючих взаємозв'язках та єдності поверхневих і підземних вод у межах річкового басейну. При цьому управління водними ресурсами здійснюється не як вимірним один раз об'ємом або фізичним тілом, а як речовиною, що може багаторазово використовуватися, тобто зі складною водообмінною системою та її основними характеристиками.

Стратегічна мета управління водними ресурсами за басейновим принципом полягає у забезпеченні басейнової збалансованості розвитку водного господарства, охорони вод і відтворення водних ресурсів на основі узгодженості правових засад і управлінських дій суб'єктів водокористування, спрямованих на стале водозабезпечення населення і галузей економіки, впровадження перспективних технологічних нормативів використання водних ресурсів, запобігання шкідливої дії вод.

Висновки. Таким чином створена в Україні система управління водними ресурсами і водокористуванням має, в основному, галузеву та адміністративно-територіальну спрямованість і незбалансований механізм охорони вод і відтворення водних ресурсів. При відсутності єдиного державного органу, що відповідає за стан водних об'єктів у басейні, право такого управління законом надано великій кількості державних органів, для яких воно не є головним обов'язком. Внаслідок цього спостерігається паралелізм і дублювання при здійсненні ряду функцій управління. Тому необхідність басейнового підходу до управління водними ресурсами є закономірною відповіддю на посилення навколишніх впливів на навколишнє середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Хвесик М.А Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів: [монографія] / М.А. Хвесик, В.А. Голян. – К.: Кондор, 2007. – 480 с.
2. Закон України «Про Загальнодержавну цільову програму розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення р. Дніпро на період до 2021 року» [Відомості Верховної ради України]. - 2002 р.- №25. - ст.172.
3. Комплексна програма розвитку водного господарства Херсонської області на період до 2020 року. – Режим доступу: <http://vodgosp.kherson.ua/programa.htm>.
4. Державна програма активізації розвитку економіки на 2013-2014 рр. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-%>.
5. Закон України «Про Загальнодержавну цільову програму розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення р. Дніпро на період до 2021 року» Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1148.5831.0>.

УДК: 658.51:621

ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ТА ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Гурченков О.П. – к.е.н., професор

Гусаріна Н.В. – к.е.н.,

Національний університет кораблебудування, м. Миколаїв

У статті розглянуто питання створення ефективної системи управління персоналом, що є важливим напрямком менеджменту виробничих підприємств. Досліджено різні